

ORSZÁG ADRIENN¹

A hazai középiskolások pénzügyi műveltségi vizsgálatának módszertani kérdései²

A tanulmány a hazai középiskolai diákok körében 2012 és 2015 között végzett felmérés eredményeit mutatja be. A pénzügyi kultúra elméleti fogalmának és dimenzióinak bemutatása után az Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesület és a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának közös kutatócsoportja által készített felmérés módszertani kérdéseit vizsgálom. A jósági mutató alapján megállapítom, mely kérdések tekinthetők könnyűnek és nehéznek. A diákokat teljesítményük alapján három kategóriába sorolom (alsó 30%, középső 40%, felső 30%), majd összehasonlítom a jobban és a rosszabbul teljesítő tanulók jellemzőit.

Kulcsszavak: pénzügyi kultúra, diszkrimináló index, jósági mutató

Bevezetés

A pénzügyi piac az elmúlt évtizedekben olyan összetetté vált, hogy a pénzügyi termékek ismeretéhez az egyéneknek folyamatosan megújuló képességekre, jártasságokra van szüksége. A pénz kezelése, a pénzügyi döntések meghozatala meglehetősen nehéz, különösen a fiatalok számára. A pénzügyi műveltség (pénzügyi kultúra – *financial literacy*) kiemelten fontos szerepet kapott a gazdasági és pénzügyi világválság kialakulása után, hiszen a korábbi hibás pénzügyi döntések hatásai napjainkban is érezhetőek. Az utóbbi időszakban a világ minden részén egyre inkább hozzáférhetővé váltak a pénzügyi termékek és szolgáltatások a „hétköznapi” emberek számára. Ugyanakkor ezeknek a termékeknek egy jó része bonyolult és nehezen érthető, különösen a pénzügyileg tapasztalatlan befektetők számára.

1 Adjunktus, BGE PSZK Alkalmazott Kvantitatív Módszertan Tanszék; e-mail: orszag.gaborne@uni-bge.hu.

2 DOI: http://dx.doi.org/10.31570/Prosp_2018_02_1

Az élet korai fázisában elkövetett pénzügyi hibák igen magas költségeket hozhatnak a jövőben. A fiatalok gyakran találják magukat szemben hatalmas összegű diákhitellel vagy hitelkártya-adóssággal, így „pénzügyi hálóba” keverednek, ami megakadályozza vagyonuk gyarapítását. Ahhoz, hogy a fiatal felnőttek elkerüljék ezeket a problémákat, a törvényhozók és a kutatók számára fontos, hogy felmérjék a fiatal népesség pénzügyi tájékozottságát (Lusardi et al. 2010: 358). Az egyre bonyolultabb termékek és szolgáltatások mellett a gazdasági döntések felelőssége az egyénekre hárul. A gazdasági válság megerősítette azt a tényt, hogy szükség van az emberek pénzügyi műveltségének fejlesztésére, mindemellett a társadalom tagjai érzékenyebbé váltak a pénzügyi problémákra. Ez segítséget nyújthat abban, hogy a pénzügyi ismeretek minél szélesebb körben elterjedjenek. A pénzügyi kultúra fejlesztése ugyanis mind az egyéneknek/háztartásoknak, mind a pénzügyi szereplőknek, mind pedig az államnak fontos érdeke (Németh et al. 2016: 6).

A pénzügyi műveltség fogalma és mérése

A pénzügyi műveltség meghatározása két részre osztható: egyrészt az elméleti megfogalmazások, másrészt pedig a komponensek. Az általános fogalom meghatározások bemutatják a pénzügyi kultúra tartalmát, a gyakorlati definíciók pedig mérhető kritériumokat, feltételeket fogalmaznak meg.

A pénzügyi kultúra fogalma az OECD-tanulmány szerint: „A pénzügyi kultúra a tudatosság, ismeretek, készségek, attitűdök és viselkedések kombinációja, melyekre szükség van a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához és végső soron az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez” (Atkinson–Messy 2012: 14). Ez a megfogalmazás a pénzügyi műveltség számos összetevőjére rávilágít. Holland tudósok szűkebben értelmezik a pénzügyi kultúra fogalmát, a pénzügyi eszközök használata helyett a tudásra és a megértésre helyezik a hangsúlyt (Mak–Braspenning 2012: 307). A legelterjedtebb fogalom szerint a pénzügyi kultúra tudásból és képességekből áll (Knoll–Houts 2012: 383). A pénzügyi kultúrának nincs egységesen elfogadott meghatározása, de a fogalmak legtöbbször hasonlítanak az OECD-definícióhoz, bár vannak kutatók, akik szűkebben értelmezik a pénzügyi műveltséget. A cselekvésre való készítés (motiváció) igen ritkán olvasható a fogalmi meghatározások szakirodalmában.

A pénzügyi kultúra részterületeiként az elmúlt évtized kutatásai legalább négyet határoznak meg, melyek az alábbiak: alapvető pénzügyi kérdések; hitelfelvétel; befektetés; erőforrások megvédése: biztosítási termékek. Remund a gyakorlati témaköröket szintén négy kategóriába sorolja: személyes költségvetés, tervezés; megtakarítás; hitele-

zés; befektetés (Remund 2010: 288–290). A szakirodalom a vizsgálandó részterületeket illetően nagyrészt egyetért. Vannak olyan kutatások, amelyek kevesebb témakört vizsgálnak, mert inkább bizonyos kérdéscsoportokra szeretnének összpontosítani. Ahhoz, hogy komplex kép alakuljon ki a pénzügyi kultúráról, érdemes a témakörök nagy részét lefedni. Ennek megfelelően a magyar középiskolások felmérése nyomán készített kérdőív az Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesület és a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának kutatócsoportja által az alábbi hat területet tartalmazza: banki szolgáltatások, megtakarítások és befektetések, hitelezés, munka világa, általános gazdasági ismeretek, biztosítás és nyugdíj.

Az elmúlt két évtizedben az oktatással foglalkozó kutatásokban egyre nagyobb figyelmet kap a műveltség mérésének problémaköre. A mérés legfontosabb célja az, hogy olyan tesztek állítsanak össze, amelyeknek magas a megbízhatóságuk. Az oktatási területen a két legelterjedtebb forma a klasszikus tesztelmélet (*classical test theory* – CTT) és a valószínűségi tesztelmélet (*item response theory* – IRT). A klasszikus tesztelmélet felvetése szerint elegendő a teszt és az item (feladat, kérdés) értelmezése, és a válaszok mindegyike egyformán fontos a tesztérték (összpontszám) meghatározásában. Ezzel szemben a valószínűségi tesztelmélet az itemek tulajdonságait valószínűségelméleti eszközökkel jellemzi. A tudásszint mérésével kapcsolatos elvárások egyike az, hogy a felmérések résztvevői milyen szinten birtokolják az elvárt tudást. A másik pedig, hogy a válaszadók teljesítménye differenciálható legyen. „Ha a tanulók fejlettségi szintjét, teljesítményét egy előre kitűzött célhoz, egy rögzített kritériumhoz viszonyítjuk, kritériumorientált (*criterion-referenced*) tesztelésről beszélünk. Ha ellenben a teljesítményeket a kiválasztott populáció átlagához, a csoport normáihoz viszonyítjuk, normaorientált (*norm-referenced*) értékelést végzünk” (Csapó 2002: 59). A középiskolások pénzügyi műveltségének mérésekor a klasszikus modell (CTT) alapján normaorientált értékelést alkalmaztunk.

A mérési modellek megegyeznek abban, hogy a válaszok összesítésével egy indexszámot készítenek. Az index értéke általában nulla és a helyes válaszok száma között mozog. Bár a modellek számos pontban különböznek, alapvetően minden esetben egy sztenderdizált értékkel jellemzik a pénzügyi műveltség szintjét. A kutatások nagy része azonban csak a pénzügyi tudásra összpontosít. Kevesebb tanulmányban található meg az attitűd mérésére vonatkozó kezdeményezés.

A hazai középiskolások pénzügyi kultúrájának felmérése

Az Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesületet 2010-ben 15 pénzügyi szakember azzal a céllal hozta létre, hogy fejlessze a pénzügyi kultúrát és népszerűsítse a közérthető pénzügyi ismereteket (Babarczy 2015: 24). Az egyesület kiemelt figyelmet fordít a középiskolai diákok pénzügyi műveltségének fejlesztésére: pénzügyi napokat, táborokat, tréningeket szervez, különböző konferenciákon vesz részt. 2011 óta évente mintavételen alapuló felmérést végez a középiskolások körében a pénzügyi, gazdasági ismeretekre vonatkozóan. A kutatáshoz országszerte már közel 200 középiskola (az összes hazai középiskola egyharmada) csatlakozott, a szakmai partnerek között megtalálható (többek között) a Magyar Nemzeti Bank, az Állami Számvevőszék, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, az Emberi Erőforrások Minisztériuma. A háttérkutatásokat a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kara biztosítja (Econventio). A kutatócsoportnak 2014 óta vagyok tagja, jelen tanulmányban a módszertani kérdésekkel foglalkozom.

A kutatás célja a középiskolások pénzügyi, gazdasági ismereteinek fejlesztése, tehát az évente ismétlődő felmérések segítségével azonosítani a problémás ismeretterületeket, megvizsgálni azok lehetséges okait, majd kidolgozni a fejlesztés lehetséges irányait. A nemzetközi vizsgálati eredmények alapján a felmérés hat dimenzióban tesz fel kérdéseket, melyek egyrészt a pénzügyi tudásra, másrészt pedig a kitöltő attitűdjére vonatkoznak. A tudásteszt kérdései között általában egy számolási vagy ajánlatokhoz köthető feladat és további négy ismerteket, informáltságot ellenőrző kérdés jelenik meg. Emellett minden témakörben legalább egy attitűdöt vizsgáló kérdés is megtalálható. A teszt összeállításakor figyelemmel kell lenni arra, hogy a diákok végig kitöltsék a kérdőívet, így az nem lehet hosszú. Az elfogadott irányelv szerint a kérdőív 40 kérdést tartalmaz (Kovács et al. 2015: 21).

A tudásteszt tartalmazza a pénzügyi ismeretek és a számolási készségek vizsgálatát is. A kérdések gyakorlatorientáltak, illetve a napi aktualitásokhoz kapcsolódnak. Minden kérdéshez több válaszlehetőség tartozik, melyek közül egy helyes. A kérdések száma az egyes dimenziókban általában azonos (öt). A véletlenszerű válaszadás (tipelés) torzító hatásának minimalizálására a tudásteszt kérdéseinél egy „nem tudom” lehetőséget is beépítettünk, arra kérve a diákokat, hogy ezt válasszák, ha nem tudják a kérdésre a helyes választ (Kovács et al. 2015: 21). A kutatócsoport 2012-ben megalkotta az úgynevezett Econventio-indexet, mely a hat dimenzió kérdéseire adott helyes válaszok arányát egy-egy 0 és 1 közötti számértékkel jellemzi, majd az eredményeket egy 0–100 közötti skálára vetíti. A 2011. évi felmérés tapasztalatai alapján 2012-től

a vizsgálat egy fordulóban, minden év tavaszán zajlik. A 30 percet igénybe vevő kérdőívet az Econventio Egyesület honlapján töltik ki a középiskolások.

A tudásteszt eredményét, az Econventio-index értékét befolyásolja, hogy milyen nehézségű kérdések szerepelnek a felmérésben. Mivel a könnyű és nehéz kérdések száma előre nem ismert, ezért tartom fontosnak a kérdések nehézségének vizsgálatát. A kitöltők közül kiszűrtem azokat, akik a kérdőív kitöltését nem fejezték be. Ezek után az Econventio-index értéke alapján sorba rendeztem a válaszadókat,³ majd három kategóriába soroltam őket: az első kategóriába került a mintasokaság 30 százaléka (alsó 30%), a másodikba a középső negyven százalék, végül pedig a harmadikba legjobb eredményt elérik (felső 30%).

A helyes választ adók aránya alapján kérdésenként megállapítottam az ún. jósági mutatót, mely a helyes választ adók arányát jelenti. A kérdések nehézsége akkor elfogadható, ha az érték 30% és 70% közötti (Oktatási Hivatal). 30 százalék alatti jósági mutató esetén a kérdés nehéz, 70 százalék feletti értéknél pedig könnyű. A jósági mutató alapján tehát megállapítható a kérdések nehézségi szintje. Az ún. diszkrimináló index értékét a felső 30% és az alsó 30% helyes válaszai arányának különbségeként határozhatjuk meg (Oktatási Hivatal). Az érték akkor megfelelő, ha az eredmény pozitív, tehát a jobb teljesítményt nyújtó diákok jó válaszainak aránya magasabb a rosszabb teljesítményű tanulók válaszainak arányánál. Elemzésem célja, hogy mely kérdések esetén találhatóak nagy különbségek, továbbá, hogy a legjobban (felső 30%) és a leggyengébben (alsó 30%) teljesítők jellemzőit megvizsgáljam.

Mérési eredmények

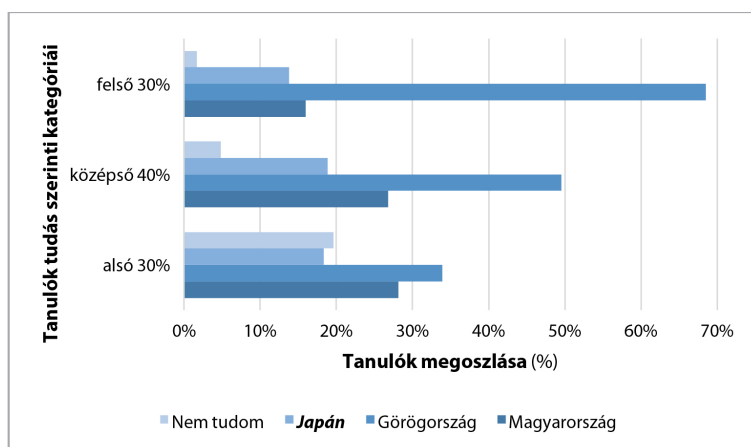
A 2012. évi kérdőívben 7 kérdés bizonyult nehéznek. A leginkább bonyolultnak az alábbi kérdést tartották a kitöltők az általános gazdasági ismeretek témaköréből (a helyes válaszok aránya, azaz a jósági mutató 17,19%): „Hol a legmagasabb a GDP-hez (nemzeti össztermékhez) arányosított államadósság?” A lehetséges válaszok: Magyarország, Görögország, Japán. A helyes válaszok aránya a középső kategóriában volt a legmagasabb, de ott sem érte el a húsz százalékot (1. ábra a következő oldalon). A diszkrimináló index értéke $-4,50$ százalékpont, tehát a gyengébben teljesítők jó válaszainak aránya magasabb a jobban teljesítők helyes válaszainak arányánál. A jobb teljesítményt nyújtó

3 Azonos eredmény esetén a besorolás a kitöltési idő alapján történt: rövidebb válaszadási idő esetén az azonos index értéke jobbnak tekinthető.

tókat megtévesztette Görögország választásának lehetősége; minél magasabb az elért pontszám, annál nagyobb arányban válaszolták ezt.

A helyes válaszok arányát megnéztem nemek és képzési terület szerint, majd két-mintás arányra vonatkozó hipotézisvizsgálatot végeztem. Nem szerint nincs szignifikáns különbség az arányok között. Ugyanakkor a gazdasági képzésben részt vevők erre a kérdésre szignifikánsan rosszabb választ adtak, mint az egyéb képzésekben tanulók. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a gazdasági képzésben részesülők valószínűleg nagyobb érdeklődést mutatnak a pénzügyi információk iránt, és abban az időben gyakran lehetett hallani a hírekben Görögországról. A 2012-es felmérésben a további kérdések esetén a diszkrimináló index értéke pozitívnak bizonyult.

1. ábra: Hol a legmagasabb a GDP-hez arányosított államadósság?

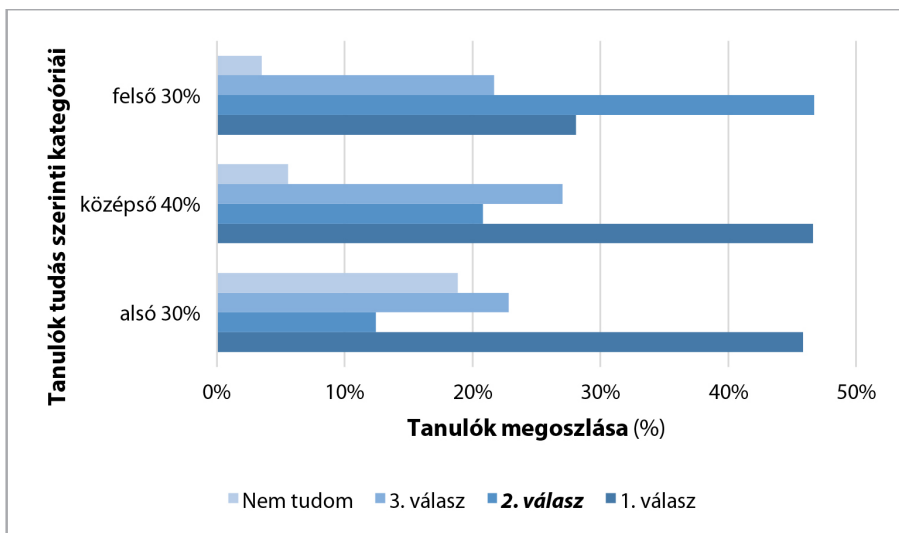
Forrás: Econventio 2012 adatbázisból saját szerkesztés

Ebből a kérdőívből egy másik nehéz kérdést mutatok még be: „Bankodtól kapsz egy hitelkártyát. Mire használnád? 1. Készpénz felvételére. 2. Vásárolnék vele, és 30 napon belül visszafizetném. 3. Vásárolnék vele, és havi részletekben fizetném vissza.” A jósgági mutató ennél a kérdésnél 26,07 százalékos volt, a diszkrimináló index pedig 34,24 százalékpont. Míg az alsó 30% esetében a helyesen válaszolók aránya nem éri el a 13 százalékot, addig a felső 30 százaléknál minden második diák jó választ adott (2. ábra).

A két ábrát összehasonlítva megállapítható, hogy a diszkrimináló index eltérő előjelű: az 1. ábrán a jobb teljesítményű diákok (felső 30%) rosszabb eredményt mutattak, mint a gyengébb teljesítményűek (negatív előjel), míg a 2. ábrán fordítva. 2012-ben 7 nehéz és 2 könnyű kérdés található a kérdőívben. A diákok átlagosan 14 percet foglalkoztak a kitöltéssel. A tipikus kitöltési idő szintén 14 perc, továbbá a tanulók fele

negyed óránál kevesebb ideig töltötte ki a tesztet. A kérdések elolvasása közelítőleg kilenc percet vett igénybe, így a válaszokra nem sok gondolkodási időt hagytak maguknak a középsikolások. Az Econventio-index értéke a teljes kitöltők esetében 48%. A diákok 12,0%-a 20 percnél több időt töltött a teszttel, az index értéke ebben az esetben nyolc százalékponttal magasabb. Varianciaanalízissel teszteltem, hogy a pénzügyi tájékozódás formája szignifikánsan hat-e az elért eredményre. Mivel a szórások azonoságának feltétele nem teljesült, ezért a vizsgálatot páronként, a Tamhane-teszttel végeztem el. A legtöbben a családi mintát követik, az eredményük azonban gyengébb, mint azoknak a tanulóknak, akik az iskolából, az interneten, vagy saját tapasztalat alapján gyűjtik a pénzügyi információkat. Azoknak a legjobb az indexe, akik az interneten tájékozódnak.

2. ábra: Mire használnád a hitelkártyát?

Forrás: Econventio 2012 adatbázisból saját szerkesztés

A 2012. évi felmérés alapján összehasonlítottam a legjobban (felső 30%) és a legrosszabbul (alsó 30%) teljesítők jellemzőit. Az Econventio-index értékében 38 százalékpontos eltérés tapasztalható. A leggyengébb tanulók 12 percet foglalkoztak átlagosan a kérdőív kitöltésével, míg a legjobbak több mint 16 percet. Az alsó 30% csoportjában jellemzően lányok vannak (56,7%), míg a felső 30% esetében az arányuk csupán 42,3%. A gazdasági képzésben részt vevők aránya az alsó kategóriában valamivel kevesebb, mint a teljes mintában, a felsőben pedig több. A legjobb eredményt elérők közel egy évvel idősebbek, mint a leggyengébbek. A jellemző iskolatípus mindkét csoportnál

a szakközépiskola, azonban az alsó 30% esetében a szakmunkásképző intézményben tanulók aránya jelentősen magasabb, mint a felső 30%-nál. A pénzügyi tájékozódás jellemző formája mindkét kategóriában elsősorban a család, az említések aránya azonban a leggyengébben teljesítők között jóval magasabb. Az internetet a legjobb eredményt elérők közül minden ötödik tanuló említi, azonban a legrosszabb teljesítményűek közül csupán minden tizenharmadik.

A kérdések nehézségi sorrendjét összehasonlítottam a két kategóriában. A kérdések rangsorai között Spearman-féle rangkorrelációs együtthatót számoltam, melynek értéke 0,803 lett ($\text{Sig} < 0,01$). A mutató szoros pozitív kapcsolatot mutat a kérdések nehézségi sorrendje és a kategória (alsó 30% és felső 30%) között. Ez alapján megállapítható, hogy a csoportokban közel azonos sorrend állítható fel a kérdések nehézségére vonatkozóan, tehát nem befolyásolja a kérdés nehézségét az, hogy egy jobb vagy rosszabb teljesítményű diák válaszol rá.

A 2013. évi felmérésben a diszkrimináló index pozitív értékének egy kivételével minden tesztkérdés megfelelt. A nehéznek minősített kérdések száma nem változott az előző évhez képest. A legbonyolultabbnak (negatív diszkrimináló indexszel) a megtakarítások, befektetések témaköréből az alábbi feladat bizonyult: „Tételezzük fel, hogy egy befektetési számlán 10 éven keresztül félreteszél évi 100 000 forintot, melynek 10% az éves hozama, így a végén körülbelül 1,6 millió forintod lesz. Mit gondolsz, mekkora lesz a megtakarításod összege, ha 20 éven át 200 000 forintot teszel félre, melynek 20% az éves hozama?” A lehetséges válaszok: kb. 3,2 millió Ft, kb. 7 millió Ft, kb. 17 millió forint, kb. 37 millió Ft. A tanulóknak több szempontot is figyelembe kellett venniük: mind a befektetett összeg, mind a futamidő, mind pedig az éves kamat kétszeresére emelkedett. A jobb teljesítményű diákok közel fele a 7 millió forintot választotta, mely összeg a 10 éves futamidő végére számítható ki, minden kategóriában ezt hibázták el a legtöbben. A véletlenszerű válaszadást („tippelést”) erősítette ebben az évben az, hogy a korábbi két, illetve három lehetőség helyett most négy közül kellett választaniuk a középiskolásoknak.

Az előző évhez képest emelkedett azon kérdések száma, melyeknél a gazdasági képzésben részt vevők helyes válaszainak aránya szignifikánsan magasabb, mint az egyéb képzésben részesülő diákoké. A nemek szerinti vizsgálat során megállapítható, hogy 2013-ban a lányok több esetben válaszoltak jól, mint 2012-ben, de a fiúk helyes válaszainak aránya így is több esetben nagyobb. A legnagyobb eltérés (16 százalékpont) az általános gazdasági kérdések között található valuták (dollár, euró, svájci frank) nagyságának összehasonlításánál tapasztalható. Valószínűleg a férfiak jobban érdeklődnek a pénzügyi témák iránt a mindennapok során, mint a nők, így az árfolyamok ismerete

inkább rájuk jellemző. A nehéz kérdéseknél (kamatszámítás) a fiúk jó válaszainak megoszlása volt inkább több.

A 2013. évi felmérés alapján összehasonlítottam a legjobban és a legrosszabbul teljesítők jellemzőit. Az Econventio-index értékében 37 százalékpontos az eltérés. A leggyengébb tanulók közel 10 percet foglalkoztak átlagosan a kérdőív kitöltésével, míg a legjobbak több mint 16 percet (az előző évhez képest nagyobb a különbség). Nemek szerint kisebb eltérés tapasztalható a két kategóriában, mint 2012-ben. A gazdasági képzésben részt vevők aránya az alsó kategóriában 5 százalékponttal kevesebb, mint a teljes mintában, a felsőben pedig ennyivel több. A legjobb eredményt elérők közel egy évvel idősebbek, mint a leggyengébbek. A jellemző iskolatípus mindkét csoportnál a szakközépiskola, azonban az alsó 30% esetében a szakmunkásképző intézményben tanulók aránya jelentősen magasabb, mint a felső 30%-nál. A pénzügyi tájékozódás jellemző formája mindkét kategóriában elsősorban a család, az említések aránya azonban a leggyengébben teljesítők között jóval magasabb.

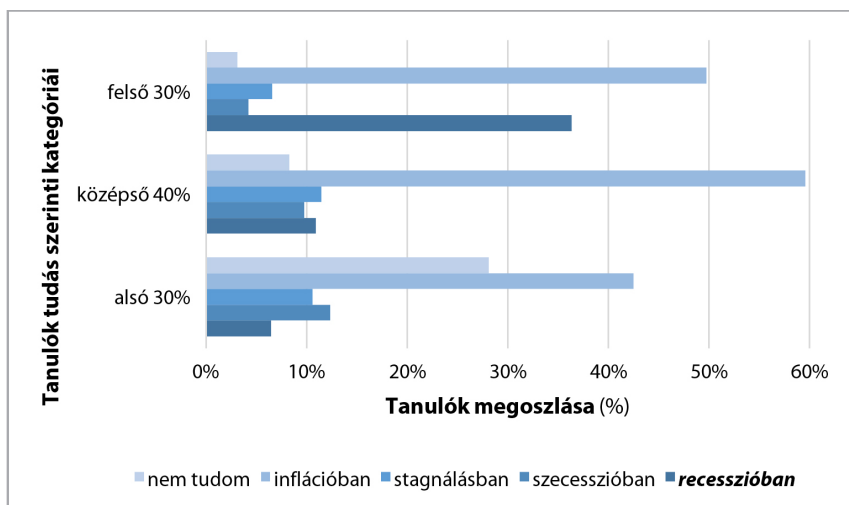
2014-ben nem található olyan kérdés, ahol a diszkrimináló index értéke negatív. Egy esetben közelíti a nullát a mutató, ami azt jelenti, hogy a jobb eredményt elért tanulók helyes válaszainak aránya körülbelül azonos a rosszabb teljesítményű diákokéval. 12 kérdés bizonyult nehéznek 2014-ben (könnyű kérdés nem volt). A legnagyobb problémát az általános gazdasági blokkban szereplő kérdés okozta: „Szoktál-e adót fizetni?” A jósági mutató értéke 11,81%, az alsó 30% esetében valamivel öt százalék feletti, ugyanakkor a felső 30% csoportjában már minden negyedik kitöltő helyesen válaszolt, tehát a diszkrimináló index közel húsz százalékpontos. Az alacsony jósági mutató arra utal, hogy az adófajtákat nem ismerik a középiskolások, illetve hogy csupán a munkával kapcsolatos adótípusokra (a vásárlásaik során fennállóakra pedig nem) gondoltak a válaszadás során.

Érdekes, hogy a tanulók számára nehézséget okozott, hogy mivel párosítsák a „válság” szót. A lehetőségek az alábbiak voltak: recesszió, szecesszió, stagnálás, infláció. Az alsó 30% jósági mutatója 7 százalék alatti, míg a felső 30 százaléké 36 százalék feletti (3. ábra a következő oldalon). A diákok valószínűleg sűrűn hallják az „infláció” és a „válság” szót, így a két fogalmat összekapcsolták, helytelenül. A két közepső lehetőség választásának aránya alacsony. Nem szerint nincs eltérés a helyes válaszok arányában.

A korábbi évekhez képest jelentős változás, hogy szinte minden kérdés esetén magasabb a helyesen válaszolók megoszlása a gazdasági oktatásban részesülők körében. Pozitív eredményként értékelhető, hogy a számítási feladatok, valamint az ajánlatok összehasonlítása kevésbé okozott problémát a középiskolások csoportjában, mint az

előző felmérések során. Nehézség ezúttal inkább a napi gazdasági, pénzügyi információk területén keletkezett. Ez jelenthet javulást a korábbi évekhez képest, azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy napjainkban a fiatalok igen nagy mennyiségű információhoz jutnak, melyek közül nehezen tudnak szelektálni. Ráadásul a diákok jelentős mértékben a családi mintára támaszkodnak a pénzügyi ismereteik terén, ezért az előbb említett veszély nemcsak a tanulók, hanem a szüleik esetében is fennáll.

3. ábra: Miben van válság idején a gazdaság?

Forrás: Econventio 2014 adatbázisból saját szerkesztés

A 2014. évi felmérés alapján a legjobban és a legrosszabbul teljesítők jellemzői az alábbiak szerint alakultak: Az Econventio-index értékében 39 százalékpontos az eltérés. A leggyengébb tanulók közel 12 percet foglalkoztak átlagosan a kérdőív kitöltésével, míg a legjobbak több mint 18 percet (az előző évhez képest a kitöltési idők hosszabbak). A jellemző iskolatípus mindkét csoportnál a szakközépiskola, az alsó 30% esetében a szakmunkásképző intézményben tanulók aránya jelentősen magasabb, mint a felső 30%-nál. A pénzügyi tájékozódás jellemző formája helyett ebben az évben azt kérdeztük a diákoktól, hogy melyik tanulási formát tartják a legszimpatikusabbnak a pénzügyi ismeretek fejlesztésére. A felső 30% csoportjában a tanórákon és külön foglalkozásokon, szakemberek részvételével, játékos, gyakorlatias formát tartják a legtöbben megfelelőnek. A leggyengébben teljesítők azonban a tankönyvből, tanári segítséggel való formát említik leggyakrabban.

A 2015. évi felmérés kérdéseit a jósági mutató alapján sorba rendezve megállapítható, hogy a diszkrimináló index értéke minden esetben pozitív, továbbá a jósági mutató alapján csupán két kérdés bizonyult nehéznek. Az egyik nehéz kérdés a hitelezési dimenzióban a kamatos kamat számítására vonatkozott. Ez a feladat minden évben problémát okoz a középiskolásoknak: „Kölcsönadsz 20 000 forintot évi 10 százalékos kamatos kamatra. Mennyit kellene visszakapnod 2 év múlva?” A lehetséges értékek a következők voltak: 22 000; 24 000; 24 200 (helyes válasz); 25 250 forint. Az alsó és a középső kategóriában az egyszerű kamatozással számított értéket (második, helytelen válasz) választották a legtöbben, míg a felső 30%-nál már a helyes választ. Valószínűleg az első két kategóriában a tanulók nem figyeltek a „kamatos kamat” kifejezésre, ami a szövegértés hiányosságára vezethető vissza.

Ebben az évben hét könnyű kérdés található a kérdőívben. Ezt magyarázhatja az a tény is, hogy a kérdések elolvasása 2015-ben rövidebb ideig tartott, azonban a kitöltési idő középértékei magasabbak voltak. Tehát a középiskolások gondolkodási ideje növekedett az előző évek felméréseihez képest. Az, hogy a diákok megfontolják válaszaikat, pozitív eredményként értékelhető. A kitöltési idő emelkedése (pontosabban a gondolkodási idő) növelte az Econventio-index értékét. Az előző évhez képest tizenhárom százalékponttal jobb az eredmény, így a mutató elérte az eddigi legjobb értéket (48%). Azoknak a diákoknak a teljesítménye, akik 20 percnél tovább töltötték ki a tesztet, ötvenkét százalékos.

A 2015. évi felmérés alapján is összehasonlítottam a legjobban és a legrosszabbul teljesítők jellemzőit. Az Econventio-index értékében 43 százalékpontos az eltérés. Nemek szerint ebben az évben jelentős különbség tapasztalható: a leggyengébb eredménnyel rendelkezőknél a lányok aránya 53,6%, míg a legjobbaknál 40,7%. 2015-ben a gazdasági képzésben részt vevők aránya a teljes mintában alacsonyabb a korábbi évekéhez képest, az alsó kategóriában ennél 5 százalékponttal alacsonyabb, a felsőben pedig 8 százalékponttal több. A jellemző iskolatípus mindkét csoportnál a szakközépiskola. Az alsó 30% esetében a szakmunkásképző intézményben tanulók aránya jelentősen magasabb, mint a felső 30%-nál. A pénzügyi tájékozódás jellemző formája mindkét kategóriában elsősorban a család, az említések aránya azonban a legjobban teljesítők között magasabb.

Következtetések

A tanulmányban a hazai középiskolások pénzügyi műveltségére irányuló felmérés módszertani kérdéseit vizsgáltam 2012 és 2015 között. A tudásteszten elért eredményük alapján a diákokat három kategóriába soroltam: az első kategóriába került a minta-

sokaság 30 százaléka (alsó 30%), a másodikba a középső negyven százalék, a harmadikba pedig a legjobb eredményt elérők (felső 30%). Megállapítottam, hogy az Econventio-index értéke minden évben jelentősen magasabb a felső 30% esetében, mint az alsó 30%-nál (az eltérés közel negyven százalékpontos). Ugyanakkor a kérdésenkénti vizsgálatokból kiderült, hogy a diszkrimináló index értéke nem minden esetben pozitív. Az egyes évek eredményeinek elemzése során összehasonlítottam a legjobban és a legrosszabbul teljesítő középiskolások jellemzőit. Az Econventio-index értékében minden évben 40 százalékpontos különbség tapasztalható. Az alsó 30% csoportjában általában több nő van. A gazdasági képzésben részt vevők aránya minden évben a legjobban teljesítők kategóriájában magasabb. A felső 30% esetében az átlagéletkor közel egy évvel magasabb, mint az alsó 30 százaléknál. A jellemző iskolatípus mindkét csoportnál a szakközépiskola, azonban az alsó 30% esetében a szakmunkásképző intézményben tanulók aránya jelentősen magasabb, mint a felső 30 százaléknál. A pénzügyi tájékozódás jellemző formája mindkét kategóriában elsősorban a család.

Témaköröket tekintve a legnagyobb ismerethiány a hitelekkel, a biztosítással, a nyugdíjjal, azaz olyan területekkel kapcsolatosan mutatkozott, ahol a diákok személyes tapasztalata alacsony, legfeljebb az otthon látottakra tudnak építkezni. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata azért fontos, mert sejthető belőle, hogy mennyire érti meg a diák a környezetében zajló eseményeket, illetve mennyire felkészült a jövőre vonatkozóan. A teszt eredményeiből kiderült, hogy szignifikánsan jobb eredményt értek el azok, akik már korábban is töltötték ki Econventio-tesztet, ami visszaigazolja az Egyesület tevékenységét. Több hazai és nemzetközi felmérés is megerősíti, hogy a gyakorlati alkalmazásnál merülnek fel problémák. Az Econventio-teszt éppen arra törekszik, hogy ezeket a hiányosságokat feltárja. Mivel a megkérdezettek információinak nagy része a családból jön, és valószínűleg a szülők pénzügyi tájékozottsága nem minden esetben megfelelő, ezért az iskolában megszerezhető tudás kiemelt fontosságú. Mivel a fiatalok – demográfiai jellemzők alapján – kategóriákba sorolhatók, ezért az egyénekre/csoportokra differenciált oktatási forma lenne javasolt. A demográfiai jellemzők figyelembevételét a PISA-vizsgálatokban már alkalmazzák, a pénzügyi műveltségi vizsgálatokba is be lehetne vonni a szülőiháttér-változókat.

Véleményem szerint fontos lenne a pénzügyi kultúra fejlesztési irányainak kibővítése, melyhez az internet egyre nagyobb mértékű terjedése számos lehetőséget (ugyanakkor persze veszélyforrásokat is) rejt magában. A fiatalok a hétköznapi életük során nem tudják tárgyi tudásukat megfelelően kiaknázni, amihez a pénzügyi műveltséggel kapcsolatos kutatások segítséget nyújthatnak.

Irodalomjegyzék

- Atkinson, A. – Messy, F. (2012): „A pénzügyi kultúra mérése: Az OECD / Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata (INFE) kísérleti kutatásának eredményei”. OECD Pénzügyi, Biztosítási és Magán-nyugdíjpénztári Műhelytanulmányok, 15. sz., OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en> (letöltés dátuma: 2014. január 25.).
- Babarczy V. (2015): Válságos pénzügyeink – merre a kiút? A (pénzügyi) tudás hatalom. *Új Köznevelés*, 71(4), 21–24.
- Csapó B. (2002): *Az iskolai tudás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Econventio honlapja: <http://econventio.hu/#rendezvenyek> (letöltés dátuma: 2015. január 30.).
- Knoll, M. A. Z. – Houts, C. R. (2012): The financial knowledge scale: An application of item response theory to the assessment of financial literacy. *The Journal of Consumer Affairs*, 46(3), 381–410.
- Kovács P. – Cseri Cs. – Ország G. (2015): Econventio teszt – Középiskolás teszteredmények 2015 – Összefoglaló tanulmány. Szeged.
- Lusardi, A. – Mitchell, O. S. – Curto, V. (2010): Financial literacy among the young. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 358–380. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01173.x>.
- Mak, V. – Braspenning, J. (2012): Errare humanum est: Financial literacy in European Consumer Credit Law. *Financial Literacy in European Consumer Credit Law*. DOI 10.1007/s10603-012-9198-5, 307–332.
- Németh E. – Jakovác K. – Mészáros A. – Kollár P. – Várpalotai V. (2016): Pénzügyi kultúra fejlesztési programok felmérése. Kutatási jelentés. https://www.asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Elemzesek_tanulmanyok/2016/penzugyi_kult_fejl_programok.pdf?ctid=976 (letöltés dátuma: 2016. szeptember 20.).
- Oktatási Hivatal Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központ honlapja: Statisztikai elvárások. http://www.nyak.hu/nyat/doc/ak2015/Statisztikai_elvarasok.htm (letöltés dátuma: 2015. február 4.).
- Remund, D. L. (2010): Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 276–294.